

บทที่ ๖

ศาสนา (Religion)

บุญลือ วันพายน์

1. ข้อความเบื้องต้น

ศาสนา มีความสำคัญต่อสังคมของมนุษย์ที่มีมาแต่ยุคดึกดำบรรพ์ เป็นจัวเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาวะเหนือธรรมชาติ (Supernature) เพื่อความสนับสนุนใจของมนุษย์ ศาสนาจึงเป็นเครื่องปลอบประโลม บำรุงจิตใจของมนุษย์ให้เกิดความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว อาจหาญ ร่าเริง โดยการสร้างสังกป้อนเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นความบริสุทธิ์ตามหลักความเชื่อทางศาสนา (ดูใน Sir James Frazer, The New Golden Bough, 1964. ประกอบด้วย)

เรื่องของศาสนานั้นเป็นเรื่องที่ทำให้บรรดานักสังคมวิทยาต่างย้ำถึงความสำคัญของศาสนา กันมานานแล้วว่าเป็นเนื้อหาที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งของสังคม ความเชื่อถือทางศาสนา นั้น ก่อให้เกิดผลด้านความเป็นเอกภาพทางสังคม และมีอิทธิพลด้านการสร้างกระ夙นทางจริยธรรมเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมอย่างไร อันถือว่าเป็นแรงมุนที่สำคัญ ประการหนึ่งทั้งการศึกษาสังคมวิทยา (ILS, 1972, p.10-62) ศาสนาจึงเป็นปราก្សีการณ์ทางสังคมประเทหหนึ่งที่สมาชิกสังคมต้องยอมรับมาปฏิบัติกันอย่างทั่วถึง โดยยอมรับว่าศาสนา เป็นหลักยึดทางใจเป็นหลักประจำสังคมและเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่

มนุษย์นั้น แม้จะมีศาสนาประจำสังคมอันเป็นศาสนามหัพภาคแล้วก็ตาม ก็ยังไม่วายที่จะขาดความอบอุ่นใจ ขาดความมั่นใจในการดำรงชีวิต จึงได้มีศาสนาประจำตัวอีก อันเป็นศาสนาจุลภาคที่เรามักเรียกว่า ศาสนาบูชาบรรพบุรุษบ้าง ศาสนาผูกพันอยู่กับสภาวะเหนือธรรมชาตินั้น เป็นต้น โดยที่สุดจนถึงการยอมรับนับถือเครื่องรางและไสยศาสตร์ ต่างล้วนมีความสำคัญต่อสังคมทั้งสิ้น จริงอยู่โดยสภาพของมันแล้วถือว่าศาสนาเป็นนามธรรม การแสดงออกตามความเชื่อทางศาสนา นั้น จึงขึ้นอยู่กับตัวศาสนาเอง

ความเจริญก้าวหน้าของสังคมมักขึ้นอยู่กับวัตถุ และยึดติดอยู่กับรูปธรรมเกินไป อาจทำให้ศาสนาก่ออุปทานได้ภาวะขัดแย้งกับความเจริญก้าวหน้า ในการที่สุดจะถูกอิทธิพล ของความเจริญก้าวหน้านั้นครอบงำ และตอกย้ำภายใต้อิทธิพลของสังคมในที่สุด แต่อย่างไรก็ต้องสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้งนี้ ทำให้อิทธิพลของศาสนาต้องค่าลงไป การยอมรับนับถือศาสนาจึงมีสภาวะเพียง “หน้าที่” เท่านั้น รูปแบบของศาสนา มีการเปลี่ยนแปลงออกไปมากมาย จึงทำให้เกิดความหลากหลายทางศาสนาขึ้น อันปรากฏในรูป ของนิกายศาสนา อันเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากการทิวทิหรือความเห็นของบรรดาสาวกในแต่ละศาสนา ได้แสดงออกมากหลังจากศาสนาของแต่ละศาสนาได้ลิขิตไปแล้ว

การจัดรูปแบบทางศาสนาให้รัดกุมยิ่งขึ้นตามทัศนะของบรรดาศาสนา กิจของศาสนา จึงทำให้เกิดสถาบันศาสนาขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันที่เป็นกระสวนหลักอย่างหนึ่งด้านความเชื่อ และพฤติกรรมที่ต้องทำด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาวะเหนือธรรมชาติ (Roucek & Warren, Sociology, 1968, p.121) โดยสถาบันเป็นแหล่งรวมของบรรดาภิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา

2. ลักษณะของศาสนา

โดยทั่วไปแล้ว ศาสนาจะมีปรากฏในทุกสังคม ทั้งที่เจริญแล้วและยังด้อยความเจริญ โดยประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

2.1 ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปทุกสังคมและเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้น

2.2 ศาสนา เป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏอย่างในรูปของการแสดงออกทางพฤติกรรม อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคม ซึ่งหากเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา คือ เป็นผลอันเกิดจากความศรัทธาทางศาสนาแล้ว การแสดงออกทางพฤติกรรม อาจประกอบด้วยเหตุผลก็มีไม่ประกอบด้วยเหตุผลก็มี ส่วนใหญ่แล้วมักปรากฏในรูปของ

2.2.1 ขนบธรรมเนียม เป็นแบบอย่างที่นิยมกันมา คือ ประเพณีสืบ ๆ กันมา แต่เดี๋ย วันถือเป็นขนบประเพณี คือ Jarvis ประเพณีที่วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้แล้ว (พระราชบัญญัติ, 2528, น.26 และ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525, น.124)

2.2.2 จริย์ เป็นประเพณีที่ถือสืบท่องนานา อันไม่สามารถสืบคันความเป็นมาได้ (อ้างแล้ว, น.225)

2.2.3 ประเพณี เป็นสิ่งที่นิยมถือประเพณีบดีสีบ ๆ กันมาเป็นแบบแผน จนกลายเป็นจารีตประเพณี (อ้างแล้ว, น.501)

2.2.4 จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่นิยมและประพฤติกันสืบมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว (อ้างแล้ว, น.245)

ทั้งนี้ เพราะศาสนาเป็นเครื่องช่วยกำกับพุทธิกรรมของสังคมให้มีการแสดงออกในรูปแบบเดียวกัน

2.3 ศาสนาเป็นสถาบันซึ่งมีในทุกสังคม

แต่เดิมนั้น ศาสนามีความเป็นนามธรรมคือ “ไม่มีรูปร่างตัวตน อันจะสามารถมองเห็นเด่นชัด และถูกต้องสัมผัสทางด้านกายภาพได้” แต่เป็นสภาวะความเชื่อ ที่ยอมรับกันสืบ ๆ มา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดถือสั่งสอนทางศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ต่อมาเมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการมากขึ้น จึงทำให้ศาสนามีความเป็นสถาบัน คือ มีความมั่นคงแน่นอน ทั้งในด้านรูปแบบ และการประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนามากขึ้น โดย

2.3.1 เป็นสถาบันเก่าแก่ ศาสนาหันเป็นของที่เกี่ยวพันกับสังคมตั้งแต่ยุคดีก- ดำบรรพ์ โดยมีรูปแบบและพิธีกรรมอันควรแก่ยุคสมัยนั้น ๆ

2.3.2 เป็นสถาบันสำคัญ คือ มีปรากฏในทุกสังคม “ไม่ว่าสังคมนั้นจะมีความเจริญหรือล้าหลังเพียงใด

2.3.3 เป็นสถาบันทางสังคม โดยมีรูปแบบอันเป็นกระบวนการพุทธิกรรมซึ่งทำหน้าที่โดยเฉพาะของมันตามที่สังคมต้องการ

3. ความเป็นมาของศาสนา

ในยุคดีก- ดำบรรพ์ ศาสนาเป็นระบบความเชื่อที่ไม่มีกฎหมายหรือกติกาโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่มักจะเขียนอยู่กับผู้เป็นหัวหน้าหรือประมุขของสังคม ซึ่งเป็นหัวหน้าทางศาสนาด้วย และมักก่อพันธุ์กับสภาวะเห็นอธรรมชาติ เพื่อความเข้าใจยันต์ในการศึกษา จะขอกราบถึงความเป็นมาของศาสนาตามสภาพที่ปรากฏดังนี้

3.1 โดยวิัฒนาการ เป็นระบบการเปลี่ยนแปลงของศาสนาตั้งแต่ยุคดีก- ดำบรรพ์ เรื่อยมา จนถึงในยุคที่ศาสนามีระบบ มีแบบแผนความเป็นไป ดังนี้

3.1.1 ศาสนาธรรมชาติ (Natural Religion) เป็นระบบศาสนาที่บริสุทธิ์มาก เพราะยังไม่มีการตัดแบ่งแท้ไข่ให้บล่าສماกนัก ศาสนาประเกคนี้ จึงเป็นระบบความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่มั่นคงยึดมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ เห็นความสำคัญของธรรมชาติ และยอมรับว่าในธรรมชาตินั้น มีสภาวะเหนือธรรมชาติกำกับอยู่ และเป็นระบบที่มีความหมายกว้างขวางมาก เช่น การนับถือผี การนับถือวิญญาณ การนับถือเจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น

3.1.2 ศาสนาสถานบันหรือศาสนาหลัก (Associative Religion) เป็นระบบความเชื่อที่เกิดขึ้นจากข้อกำหนดของสังคม โดยมั่นใจว่า ศาสนาธรรมชาติยังไม่มีรูปแบบและระบบที่สมบูรณ์ดีพอ จึงได้นำศาสนาธรรมชาติมาปรับปรุงแก้ไข และจัดรูปแบบใหม่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จนกลายเป็นระบบศาสนาหลักหรือศาสนาสถานบันที่เกิดจากการปรับใหเข้ากับสังคมได้ ศาสนาเหล่านี้ได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น (J. Wach, 1967, p.13)

3.2 โดยการยอมรับ การที่มั่นใจในสังคมยอมรับศาสนานั้น ส่วนใหญ่จะปรากฏใน 2 ระดับด้วยกัน คือ

3.2.1 ศาสนาทัพภาค (Macro Religion) เป็นระบบศาสนาอันเป็นที่ยอมรับกันของคนส่วนใหญ่ หรือทั้งสังคม ศาสนาระบบนี้มักเป็นศาสนาของโลก คือศาสนาอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก หรือศาสนาของชาติ เช่น ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น

3.2.2 ศาสนาจุลภาค (Micro Religion) เป็นระบบศาสนาอย่าง อันเป็นศาสนาที่ยอมรับนับถือที่มีปรากฏเฉพาะคนบางกลุ่ม บางเหล่าเท่านั้น เป็นศาสนาที่จำกัดอยู่ในวงแคบ เช่น การนับถือบุพการี การนับถือไสยศาสตร์ เครื่องราง เป็นต้น ของคนที่นับถือศาสนาทัพภาค (Werner Stark, 1966, p.2-3)

ในเรื่องการยอมรับนี้ มีตัวอย่างคือ กรณีคนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธ-ศาสนา อันเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งถือเป็นศาสนาทัพภาค แต่ในขณะเดียวกัน คนเหล่านั้นบางกลุ่ม บางคนยังยอมรับนับถือผี นับถือบรรพบุรุษ เครื่องราง ไสยศาสตร์ เป็นต้น อันเป็นศาสนาจุลภาคยีกตัวย

4. ความหมายของคำศนา

คำว่า “คำศนา” ที่เรานำมาใช้ในไทยนั้น ส่วนมากใช้ในกรณีที่มีลักษณะหลายประการประกอบกัน โดยขอจัดตามเอกสารที่มีปรากฏอยู่ทั่วไป ดังนี้

4.1 ความหมายที่ยอมรับกันทั่วไป

4.1.1 ต้องเป็นสิ่งที่เชื่อถือโดยมีความศักดิ์สิทธิ์ และไม่ใช่เชื่อถือเปล่า ๆ ต้องการพูชาด้วย

4.1.2 ต้องมีคำสอนทางศีลธรรมจรรยา และกฎหมายเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุผลขันดึงมา

4.1.3 ตามหลักการทั่วไปแล้ว คำศนา แปลว่า “คำสอน” เราจึงถือว่า เครื่องครัดว่าลัทธิที่เราจะยอมเรียกว่าคำศนานั้นต้องปราศจากผู้สอน ผู้ตั้ง ผู้ประกาศ ที่รักันแน่นอน และยอมรับว่าเป็นความจริงทางประวัติศาสตร์

4.1.4 ต้องมีค่านะบุคคลทำหน้าที่โดยเฉพาะสำหรับรักษาความศักดิ์สิทธิ์และคำสอนนั้นสืบท่อมา ที่เรียกว่า “พระ” ถือเป็นวรรณะและเพศพิเศษ ต่างกับสามัญชน ซึ่งเรียกว่า “สมณเพศ”

4.1.5 ต้องมีการกวดขันเรื่องความจริงกัตดี ซึ่งฝรั่งเรียกว่า fidelity หมายความว่า ถ้าถือคำศนาหนึ่งแล้วจะไปถือคำศนาอื่นอีกไม่ได้ แม้แต่จะเคราะห์บุปผาชันนีย์วัตถุของคำศนาหรือลัทธิอื่น ก็ถือเป็นบาปใหญ่หลวงที่เดียว

หลัก 5 ประการนี้ เราจึงถือกันสำหรับที่จะเรียกคำสอน หรือลัทธิอันได้อันหนึ่งว่า “คำศนา” ถ้าไม่ครบห้า 5 ประการนี้ เรามักไม่ยอมรับเป็นคำศนา (วิจิตรวากการ : 2498, หน้า 1-2)

4.2 การแสดงออกที่นำมาใช้เป็นพุทธิกรรม

จากลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าเรื่องของคำศนามุ่งในจ้านต่าง ๆ เช่น ความศักดิ์สิทธิ์ ศีลธรรมจรรยา เป็นต้น อันแสดงให้เห็นว่าคำศนาจะต้องมีความหมายหลายนัยด้วยกัน ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

4.2.1 หมายถึง “หลัก” สำหรับยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เพื่อให้จิตใจมีความมั่นคง

4.2.2 หมายถึง “คำสั่งสอน” ทางศีลธรรมจรรยา อันหมายรวมถึงกฎหมาย ความประพฤติต่าง ๆ เพื่อการบรรลุผลขันดึงมา ในลักษณะนี้ เราสามารถแยกคำสั่งสอนออกเป็น

- ก. คำสั้น เป็นคำบังคับให้ทำ
- ข. คำสอน เป็นคำแนะนำ ชี้แจง ตลอดถึงการให้การศึกษาอบรม
(สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ : 2511, หน้า 10-11)

4.2.3 อนึ่งคำว่า “ศาสนา” ที่เราแปลมาจาก religion ของฝรั่งนั้น จะมีความหมายพอดพิงถึงการนับถือสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ (supernatural being) โดยไม่ต้องคำนึงถึงเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น อันหมายรวมไปถึงลักษณะผีสางเทวดา ลักษณะการพดดวงวิญญาณบรรพนรุษ ลักษณะเชื่อถือพระเจ้าประจำโลก ประจำเมือง ประจำถิ่นอีกด้วย ฉะนั้น “ศาสนา” จึงเป็นระบบความเชื่อที่ต้องมีสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติเป็นตัวยึดเหนี่ยวรองรับไว้ด้วย

อนึ่ง คำว่า “ศาสนา” นี้ เป็นคำสามัญที่พ่วงติดมากับคำว่า “พุทธศาสนา” ที่แปลว่า “คำสั่งสอนของผู้รู้ทั้งหลาย” อันมีปรากฏในอโวาทปภิโลกย์ ที่ตรัสแสดงแก่พระอรหันต์ จำนวน 1,250 รูป ที่เข้าเฝ้า ณ เวทวัณมหาวิหาร ในวันเพ็ญมาฆมาส แต่พึงเข้าใจด้วยว่า “พระพุทธศาสนา” นั้น แม้อยู่ในเกณฑ์ที่จะเรียกว่า ศาสนา ก็หาได้เป็น Religion ตามความหมายในภาษาต่างประเทศไม่ เพราะว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนให้พึงตนเอง ความวิเศษทั้งหลายไม่ใช่อยู่ที่ความลึกซึ้ง แต่อยู่ที่ตัวมนุษย์ ถ้ามนุษย์ไม่เข้าสั่งสมความทุกข์ร้อน ก่อความเดือดร้อนแพ้พลอยตัวเองได้ มนุษย์ก็ต้องฉลาดสามารถทำลายความทุกข์ หรือแก้สิ่งผุกมัดตัวเราเองได้ (สุชีโว กิกขุ, 2508, ในเอกสารการนิเทศการศึกษา, 2525, หน้า 278)

4.2.4 ในปัจจุบันมีข้อตกลงของกลุ่มผู้วิจัยศาสนาและความเชื่อถือ ตามโครงการวิจัยพื้นฐานจิตใจของประชาชนชาวไทย สาขาวิชาชีววิทยา สาขาวิจัยแห่งชาติ ครั้งที่ 2/2506 กำหนดว่า ศาสนาต้องประกอบด้วยลักษณะทั้งหมด หรือส่วนมาก ดังต่อไปนี้

- ก. มีศาสนาผู้ตั้ง
- ข. มีคำสอนเกี่ยวกับศีลธรรมจรรยา
- ค. มีหลักความเชื่อถืออันเป็นที่หมาย
- ง. มีพิธีกรรม
- จ. มีสถาบันทางศาสนา (เสธียร : 2516, หน้า 11)

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวมานี้ คำว่า “ศาสนา” จึงเป็นระบบความเชื่อที่รวมไปถึงสภาวะเหนือธรรมชาติ อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปอีกด้วย

5. ความสำคัญของศาสนา

ทางสังคมวิทยา มีผู้แสดงความสำคัญของศาสนาไว้หลายด้วยกัน

5.1 ฟรอยด์ (Sigmund Freud) เห็นว่าศาสนามีประโยชน์ในด้านป้องปะลอมใจในยามทุกข์ยาก ประชัญญ์ถือว่า ชีวิตมนุษย์มีปัญหาทางจิตนาหายาประการ เพราะฉะนั้นศาสนาจึงช่วยเหลือทางจิตใจได้มาก คำสอนทางศาสนาจะจริงหรือไม่จริงก็ตาม แต่ประชัญญ์ถือว่าทำให้มนุษย์สามารถถ่ายชีวิตอยู่ได้โดยพอดีพอควร

5.2 มาร์กซ์ (Karl Marx) ถือว่า ศาสนาเป็นยาเสพติด หมายความว่า ก่อให้เกิดความงมงาย มาร์กซ์มองศาสนาไปในแง่ร้ายไปหน่อย และถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการปฏิวัติทางการเมือง

5.3 มาลินอฟสกี้ (Bronislaw Malinowski) ลงความเห็นว่า ศาสนาและพิธีกรรม มักเกี่ยวพันกับความไม่แน่ใจในเรื่องธรรมชาติ ความเกรงกลัวในสิ่งที่ไม่แน่นอน สิ่งที่คาดการณ์ไม่ได้ทำให้คนมุ่งไปที่ศาสนาหรือพิธีกรรม (บรรพต : 2520, หน้า 192)

6. ความจำเป็นต้องมีศาสนา

ความจำเป็นต้องมีศาสนา จะเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ กัน ซึ่งมักจะเกิดขึ้นจากความเป็นอยู่ของมนุษย์เอง ในที่นี้จะขอยกมาแสดงไว้ 3 ประการด้วยกัน คือ

6.1 มนุษย์ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง อันแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ขาดความเชื่อมั่นไม่แน่ใจ pragmatics ที่จะเกิดขึ้นทั้งแก่ตนและคนอื่นในอนาคตด้วยความไม่รู้นี้เองที่ทำให้มนุษย์ต่างแสร้งหาวิธีการช่วยปลอบใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เช่น นักศึกษาต้องการจะสอบไล่ได้ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา อันถือเป็น “เทคนิคแท้” และ ก็ยังไม่สามารถช่วยให้เกิดความเบาใจได้ บางท่านต้องอาศัยวิธีการชนิดอื่น ๆ มาช่วยอีก เช่น การบูรณาญาสั่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือว่าขอให้ตนได้รับสิ่งอันพึงประสงค์เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า “เทคนิคประกอบ” (シリ : 2510, n.124) ซึ่งจัดว่าเป็นตัวการทำให้เกิดศาสนาขึ้นมาได้

6.2 มนุษย์ไม่เข้าใจสภาวะแวดล้อมที่แท้จริง ต่างมีความวังเวงและพรั่นพรึงต่อ pragmatics ที่อยู่รอบ ๆ ตัว จึงพยายามหาสิ่งยืดเหด່นีทางจิตใจ เช่น การคิดว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เห็น pragmatics อยู่รอบ ๆ ตัวเองในรูปของ pragmatics ธรรมชาตินั้นเกิดจากการบันดาลของ

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมือทิชทุกห้องห้องน้ำพามาก จึงยอมรับประภากฎการณ์อันเป็นสภาวะที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ เช่น ความลึกลับ ความศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นต้น เมื่อเกิดความกลัว ความพรั่นพรึง จึงต้องยึดถือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ด้วยคิดว่าจะสามารถพิทักษ์ปักป้องภัยพิบัติต่างๆ ได้

6.3 มุนุษย์ต้องการนำศาสนามาควบคุมพฤติกรรมของสังคม เพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อย ซึ่งจากลักษณะนี้มุนุษย์ต้องการใช้ศาสนามาควบคุมพฤติกรรมทางสังคม ของมนุษย์เอง เพื่อให้สังคมมีความเป็นปกติสุข ซึ่งข้อนี้ถือว่าเป็นความต้องการประการหนึ่ง ของมนุษย์ที่จะใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือกำกับพฤติกรรมของมนุษย์เอง (บุญลือ วันทายนต์ : 2522, น.41-49)

ศาสนาจึงถือว่ามีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ เพราะศาสนาเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับชีวิต มีผลต่อจิตใจของมนุษย์ทั้งที่เจริญแล้วและยังไม่เจริญ ย่อมมีศาสนาประจำบ้านเมือง หมู่บ้านหรืออย่างน้อยก็ครอบครัว สำหรับคนที่เจริญแล้ว ศาสนาย่อ Mundayang กว้าง โดยคนในสังคมนั้นทั้งหมดนิยมนับถือศาสนาเดียวกัน แต่ก็ยังมีความคิดเห็นแตกแยกกันออกไปหลายนิกายหลายสาขา ส่วนในหมู่ชนที่มีความเจริญน้อย หรือยังไม่มีความเจริญและศาสนาย่อมีวงแคบ และยังแบ่งแยกออกไปในหมู่หนึ่ง ๆ ซึ่งอาจมีลักษณะศานาไปอีกอย่างหนึ่ง (วิจิตร-ราทการ, 2514, น.1)

ความจำเป็นที่ต้องมีศาสนานั้น อย่างน้อยใช้เป็นหลักให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติ ศาสนา จึงจะสามารถดำรงอยู่ได้และสมพันธ์กันจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ ศาสนาจะอยู่ได้ก็ต้องเป็นหลักให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติ และมนุษย์จะดำเนินชีวิตรابرื่นก็ต้องอาศัยศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจเป็นทางปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปแล้ว ศาสนาจะช่วยเป็นหลักให้มนุษย์ได้ถือเป็นแนวประพุติปฏิบัติ ช่วยเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติตาม การที่ศาสนาจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องขึ้นอยู่กับตัวศาสนาเองว่าจะมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์เพียงใด หากศาสนาหมดความสำคัญลงโดยไม่สามารถจะเป็นหลักให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติแล้วศาสนาอาจจะสูญหายหรือสิ้นสภาพไป ดังนั้น ศาสนา กับมนุษย์ จึงต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

7. ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา กับ สังคม

เรื่องศาสนาเป็นเรื่องที่ทรงคุณค่า จำเป็นที่มนุษย์จะต้องศึกษาด้วยความตั้งใจจริง เพราะว่าศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ความสำคัญของศาสนานั้นเราไม่สามารถจะ

อธิบายได้หมดสิ้น ” แต่จะขอนำกล่าวพูดเป็นแนวในการศึกษาสักเล็กน้อย เช่น

- 7.1 เป็นเครื่องสั่งสอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี
- 7.2 เป็นบ่อเกิดแห่งธรรมจริยา และขนบประเพณีที่ชอบ
- 7.3 เป็นเครื่องดับทุกข์ และนำความสุขมาให้แก่มนุษย์
- 7.4 เป็นดวงประทีปส่องโลก
- 7.5 เป็นแสงสว่างแก่การดำเนินชีวิต เป็นต้น

นอกจากนั้นยังเน้นคุณค่าของศาสนาในลักษณะที่ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าหลายประการของโลกมนุษย์ที่ได้จากศาสนา เช่น การศึกษา การแพทย์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งวิชาเหล่านี้ส่วนมากจะเข้าใจกันว่าเป็นของใหม่ “ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ก็สืบเนื่องมาจากศาสนาแทนทั้งสิ้น” (วิจิตรวาทการ : 2498, หน้า 11-15)

อนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา กับ สังคมนั้นเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการที่มนุษย์ยอมรับเอาศาสนา มาใช้ในลักษณะและรูปแบบต่าง ๆ กัน จะของกล่าวถึงวิธีการต่าง ๆ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ เพื่อแสดงว่ายอมอยู่ได้อย่าง 3 วิธีด้วยกันคือ

1. **การพนูชา** เป็นการแสดงอาการนับถือ (พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2529, น.195) แก่บุคคลหรือสิ่งที่นับถือด้วยเครื่องสักการะ (Ibid., น.478) ถือว่าเป็นพื้นฐานของพิธีการต่าง ๆ อันเริ่มด้วยวิรัตนาการมบูชาธรรมชาติก่อนแล้วจึงตัดแปลงทำรูปเคารพภายหลัง โดยคิดว่าดีกว่าของคนนำมาผสมกันเพื่อให้มีฤทธิ์มีอำนาจยิ่งขึ้น เช่น การสร้างรูปเคารพเป็นรูปคน ที่เรียกว่า “มนุษย์สรีระ” (Anthropomorphic) ภายนอกเกิดความคิดว่ารูปเคารพอยู่กลางแจ้งถูกแดดถูกฝน คงจะมีความรู้สึกร้อนหนาวเหมือนมนุษย์ที่เรียกว่า “มนุษยนิสัย” (Anthroposocial) จึงสร้างที่มุงบังให้เป็นที่อยู่อาศัยที่เรียกว่า “เทวสถาน” หรือ “เทวอัลัย” ให้ ต่อจากนั้นจึงได้เกิดผู้เฝ้ารักษา และเมื่อเวลาเมฆไปประกอบพิธีกรรมในสถานที่เช่นนั้น เมื่อไม่รู้วิธีจึงถามคนเฝ้า ซึ่งคนเฝ้าก็จะบอกและทำพิธีกรรมให้ ซึ่งวิธีการ เช่นนี้คนเฝ้าจึงกล้ายเป็นคนรู้ใจเทพเจ้า และที่สุดก็กล้ายเป็นคนกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าไป

¹มนุษยสรีระ คือ การที่มนุษย์มีในภาพเกี่ยวกับรูปร่างของเทพเจ้า นางฟ้า หรือศาสดาของศาสนา แต่อดีตว่าเหมือนหรือคล้ายกับคน เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ตลอดจนรูปปั้นอดีตบุรพพัชตราธิราช เป็นต้น

²มนุษยนิสัย คือ การที่มนุษย์เรียกว่าเทพเจ้าหรือผู้มีบกบาทสำคัญทางศาสนา มีลักษณะคล้ายมนุษย์ในเด็ก พฤติกรรมทางสังคม บุคลิกภาพ และอุปนิสัยไปด้วย คือ มีอารมณ์คล้ายมนุษย์

2. การเช่นสังเวย เป็นการจัดเครื่องบัตเพลี่ คือ เครื่องเช่นสร้าง สังเวย (อ้างแล้ว, น.464) เพื่อประกอบพิธีกรรมให้เกิดความพอใจ โดยที่มนุษย์ควรพูดชาแล้ว บังเอญได้สิง พึงประสงค์ จึงคิดหาของตอบแทน อันเป็นการแสดงมิตรจิต มิตรใจระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า แม้ในเวลาเรื่องของต้องมีของกำนัลล่วงหน้า เพื่อให้เป็นสินน้ำใจที่เรียกว่า “สินบน” ซึ่ง ส่วนมากเป็นอาหารสิ่งของที่นำมาเช่นสังเวยเหล่านี้มีรูปลักษณะต่าง ๆ กัน มีตั้งแต่อาหาร เครื่องเช่น จนที่สุดถึงมนุษย์ ข้าวสาลี หอยนางรม

3. การทำทุกรกิจya เป็นการกระทำการที่ทำได้โดยยาก (อ้างแล้ว, น.399) เช่น การทราบตนเองให้ได้รับความลำบากโดยที่มนุษย์คิดว่าการเช่นสังเวยหาเป็นวิธีที่ดีพอที่จะ ให้ได้รับการโปรดปรานไม่ ดังนั้นจึงทำโดยวิธีการแสดงให้เทพเจ้าเห็นว่าตนเป็นคนเด็ดเดี่ยว มีความพยายามแรงกล้า ไม่ยอมท้อต่อความทุกข์ยาก ลำบากต่าง ๆ เช่น การกรีดเลือด การนอนบนหนาม การนอนบนเตียงตะปู การเหยียบถ่านไฟแดง ๆ เป็นต้น

8. อิทธิพลของศาสนาต่อสังคม

ศาสนาเป็นตัวกระตุ้นหรือประคับประคองให้มนุษย์ในสังคมเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ โดยปรากฏในรูปของ การปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา ก็ตาม พิธีกรรมทางศาสนา ก็ตาม ถือว่ามีอิทธิพลต่อ สังคมตามวัตถุประสงค์ของสังคมนั้น ๆ

เรื่องอิทธิพลของศาสนา Max Weber “ได้ยกเจ้าจริยธรรมโปรเตสแตนท์ข้ามาใช้ ในสังคม หลังจากที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปโดยถือว่าจริยธรรมโปรเตสแตนท์ มี ส่วนผลักดันให้ระบบอุตสาหกรรมได้ดำเนินไปตามเป้าหมายเหมือนกัน แม้ว่าการปฏิวัติ อุตสาหกรรมจะเป็นไปตามความเจริญของโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางวัตถุ ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นที่ยอมรับกันว่า จริยธรรมทางศาสนา มีส่วนช่วยให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ เมื่อพิจารณาแล้ว อิทธิพลของศาสนาจะปรากฏออกมายในรูปต่าง ๆ ดังนี้

8.1 ข่าว่างรากฐานความเจริญสู่สังคมในฐานะเป็นระบบที่สร้างความเป็นปึกแผ่น อันหนึ่งอันเดียว กันทางศีลธรรมของชุมชน โดยถือว่า

8.1.1 ศีลธรรมเป็นความจำเป็นที่ทุกคนจะต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับ หลักความเชื่อทางศาสนา อันแสดงออกว่ามีกันทางพุทธิกรรมของกลุ่มชนที่มีความเชื่อต่อ ศาสนา นั้น ๆ

8.1.2 การประพฤติปฏิบัติตามหลักลักษณะสอนของศาส-na ที่สามารถป กบังคุ้มของผู้ปฏิบัติให้บรรลุถึงความดีอันสมบูรณ์ตามความเชื่อถือทางศาส-na ได้

8.1.3 เป็นการวางแผนรากฐานทางศึกษาของสังคมอันเป็นส่วนรวมโดยตรงเพื่อให้สังคมดำเนินไปสู่เป้าหมายอันพึงประสงค์ของสังคมเอง

8.2 ส่งเสริมความเข้มแข็ง เป็นปีกแหน่งหนี่ยวแน่นทางสังคม โดยถือว่าศาส-na ช่วยส่งเสริมคุณค่าทางสังคมให้สมาชิกสังคม ร่วมมีเอกภาพทางสังคมด้วยกัน โดย

8.2.1 หลักสำคัญของศาส-na ที่ในทุกสังคมนั้น จะต้องประกอบไปด้วย คำสั่งสอนอันสามารถโน้มน้าวจิตใจสมาชิกของสังคมให้ยินดีปฏิบัติตาม และสามารถปลูกฝังให้เกิดความเชื่อศรัทธาต่อสมาชิกของสังคม เพื่อให้สังคมมีแนวปฏิบัติที่เป็นพุทธิกรรมอันมีอยู่ในรูปแบบเดียวกัน

8.2.2 คุณค่าและความเชื่อถือในลักษณะนี้จะควบคุมไปถึงการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งสามารถกำหนดสัญลักษณ์ของสังคมได้ ทั้งนี้ เพราะสมาชิกของสังคมต่างมีแบบฉบับแห่งพุทธิกรรมอันเกิดคุณค่า และความเชื่อถือในลักษณะนี้ ๆ

8.2.3 มีการกำหนดขอบเขตการควบคุมแนวทางการประพฤติและการปฏิบัติศาส-na ร่วมกัน ในรูปของการแสดงออกเป็นสัญลักษณ์ตามพุทธิกรรมอันเกิดจากความเชื่อถือในศาส-na นั้น ๆ

8.3 หลักศาส-na โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำสอนศาส-na จะเป็นตัวช่วยเสริมด้านจิตใจ ของมนุษย์ให้เกิดความรับผิดชอบต่อการประพฤติปฏิบัติ ตามหลักคำสอนทางศาส-na และเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นในอันที่จะประพฤติปฏิบัติตามหลักศาส-na นั้น ๆ

9. การนำศาส-na ใช้กับสังคม

มนุษย์มีวิธีการนำศาส-na ใช้กับสังคมในลักษณะต่าง ๆ พอประมวลได้ดังนี้

9.1 เป็นหลักในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม โดยการยึดคำสอนทางศาส-na มาใช้เป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิต การที่มนุษย์ยอมรับศาส-na ในรูปนี้ ถือว่าศาส-na เป็นแบบอย่างให้ได้เป็นหลักในการดำรงชีพ อันถือว่าเป็นเป้าหมาย และจุดประสงค์ประการหนึ่งของศาส-na

9.2 ช่วยกำกับพุทธิกรรมของมนุษย์ในสังคม เพื่อให้มนุษย์ซึ่งเป็นสมาชิกสังคมอยู่ร่วมกันมากจะได้มีแนวพุทธิกรรมการอยู่ร่วมเป็นรูปแบบเดียวกัน คำสอนของศาส-na ในรูปแบบนี้จะย้ำในเรื่องคำสอนที่เป็นข้อห้ามให้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง อันอาจก่อให้เกิดความ

เสียหายทั้งแก่ตนเองและแก่ส่วนรวมได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีคำสอนให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งอันจะอำนวยประโยชน์ให้ทั้งแก่ตนและสังคม การนำศาสตร์มาใช้ในลักษณะนี้ถือว่าศาสตร์ช่วยควบคุมพฤติกรรมสังคมให้มีแนวทางพฤติกรรมอย่างเดียวกัน อันเป็นสัญลักษณ์ให้เป็นที่รู้แก่กลุ่มอื่นด้วย

๙.๓ เป็นตัวเร้าและจูงใจให้มุขย์ยินดีปฏิบัติตาม โดยอาศัยหลักคำสอนหรือหลักศาสนาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความดีนั่นตัว เต็มใจ และยินดีปฏิบัติตาม การยอมรับศาสนาในรูปนี้เป็นการทำให้ดีนั่นตัวอยู่เสมอ เช่น คำสอนที่ใช้ในการปลูกใจเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง

๙.๔ เป็นเกณฑ์ชี้ขาดในเรื่องพุทธิกรรม เป็นการยอมรับศาสนาในรูปของวิถีประชาธิรัตน์คือการยอมรับพุทธิกรรมที่คนส่วนมากยอมรับกัน ซึ่งมักจะปรากฏในรูปของปทัศสถานทางสังคม โดยการปฏิบัติตามพุทธิกรรมที่สังคมกำหนด และยึดในجاติ อันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา เป็นต้น

๙.๕ ยอมรับค่านิยมทางศาสนา นั่นคือการยอมรับผลการปฏิบัติตาม และการฝ่าฝืนหลักศาสนา เราจะเห็นได้ในรูป

๙.๕.๑ รางวัล อันเป็นเครื่องปลื้มใจ เพื่อให้บำเพ็ญคุณงามความดี และยอมรับผลแห่งการกระทำนั้น

๙.๕.๒ โทษ อันเกิดจากการกระทำการชั่วหรือการฝ่าฝืนบัญญัติทางสังคม เช่น การกลัวผลของบาป คือความชั่ว และยอมรับความประทับใจอันนั้น

๙.๖ ช่วยอภิบาลอารมณ์ เมื่อถูกภัยคุกคาม การยอมรับในรูปนี้ จะเห็นได้อย่างหนึ่ง ก็คือการที่มนุษย์ยอมรับหับถือในรูปของการยึดถือมั่นต่อศาสนาเมื่อมีภัยมาคุกคาม เช่น การนีกถึงสิงคโปร์สิทธิเมื่อมีภัยมาถึงตัว เป็นต้น

๙.๗ เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาวะเหนือธรรมชาติ เราต้องทำความเข้าใจอย่างหนึ่งว่า ในศาสนาประเภทเทวนิยมนั้นจะยกความสำคัญให้แก่สภาวะเหนือธรรมชาติที่ปรากฏออกมาร่วมกับความเชื่อถือในรูปต่าง ๆ ที่มนุษย์ยอมรับว่าศักดิ์สิทธิ์ การที่ยอมรับเช่นนี้ถือว่ามนุษย์ยอมรับสภาวะเหนือธรรมชาติ

๙.๘ ควบคุมจิตใจมนุษย์ให้เกิดมโนสำนึก นั่นคือ มนุษย์ที่ยอมรับคำสอนทางศาสนา ยินดีปฏิบัติตามหลักศาสนาจนเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งและซาบซึ้งในคำสอนนั้น ในรูปของความซาบซึ้งประทับใจ การยอมรับในรูปนี้ เป็นการรับจันเกิดเป็นมโนสำนึก (บุญลือ

10. การจัดประเภทความเชื่อทางศาสนา

ในการจัดประเภทความเชื่อทางศาสนานี้ มีการจัดหลายรูปแบบตามความคิดเห็นของผู้เขียนตำราแต่ละท่าน ในที่นี้จะขอแบ่งตามความเชื่อที่มีปรากฏในสังคมปัจจุบัน มี 2 ประเภท คือ

10.1 ความเชื่อประเภทเทวนิยม (theism) เป็นระบบความเชื่อที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก ทรงบำรุงเลี้ยง ทรงรักษา และทรงปกคลองอยู่ตลอดเวลา (คณาจารย์ทางศาสนาและปรัชญา : 2514, หน้า 219)

ตามความเชื่อรูปแบบนี้ เป็นความเชื่อที่ผูกพันและขึ้นอยู่กับเทพเจ้าหรือพระเจ้า (god) ประจำศาสนาในลักษณะที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างพระองค์ทรงสร้างมาทั้งหมด และเมื่อพระองค์ทรงสร้างมาทั้งหมดแล้ว มนุษย์ยังต้องผูกพันอยู่กับพระองค์ด้วย

อนึ่ง ความเชื่อรูปนี้รวมไปถึงการนับถือสภาพเหนือธรรมชาติ (supernature) โดยคิดว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเรานี้มีเทพเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์ และบันดาลให้เป็นไปอีกด้วย ความเชื่อประเภทเทวนิยมนี้แบ่งออกเป็น 3 ประการด้วยกัน คือ

10.1.1 เอกเทวนิยม (monotheism) เชื่อว่าทุกสิ่งในโลกเกิดจากการสร้าง-สรรค์ของพระเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น จะนั้นจึงถือว่าพระเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น สามารถสร้างสรรค์ทุกอย่างขึ้นในโลก

10.1.2 พหุเทวนิยม (polytheism) เป็นความเชื่อต่อพระเจ้าหลายพระองค์ โดยถือว่าโลกนี้เกิดจากพระเจ้าหลายพระองค์ที่ทรงบัญชาให้เป็นไป โดยแต่ละพระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ กัน ดังเช่น ศาสนา Hindūจะเป็นศาสนาประเภทพหุเทวนิยมที่สำคัญที่สุดที่ยังมีเหลืออยู่ในปัจจุบันนี้

10.1.3 สัพพัตถเทวนิยม (pantheism) เป็นระบบความเชื่อที่ว่า พระเจ้าและจักรวาลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ ทุกสิ่งที่มีอยู่ในความดูแลของพระเจ้าทั้งสิ้น ความเชื่อสาขานี้จึงมีลักษณะเป็นความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งมีเทพเจ้าประจำอยู่ทั้งสิ้น เช่น แม่น้ำก็มี แม่คงคา แผ่นดินก็มี แม่พระธรณี เป็นต้น

10.2 ความเชื่อประเภทอtheism เป็นระบบความเชื่อที่อาศัยเหตุผล และความ

เป็นจริงเป็นสำคัญ โดยไม่ผูกพันอยู่กับเทพเจ้า (without god) เน้นหลักคำสอนทางศาสนาที่มีอยู่ตามความเป็นจริง เป็นวิทยาศาสตร์ มีเหตุมีผล เป็นระบบความเชื่อที่เกิดจากความก้าวหน้าด้านสติปัญญาของมนุษย์ ความเชื่อในรูปนี้จึงไม่มีความหมายต่อสิ่งไร้เหตุผล เป็นความเชื่อที่เกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อนจึงจะเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อทางศาสนา รูปแบบนี้ จึงเน้นหนักด้านความเป็นจริงมากกว่าเป็นความเชื่อที่ไปผูกพันอยู่กับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ (supernature) และศาสนาประเพณีจะขยายตัวมากขึ้น เพราะเป็นศาสนาที่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักเหตุผล และสามารถเข้ากับความเป็นจริงทางวิทยาศาสตร์ได้

11. หลักความสูตรในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา มีคำสอนปรากฏใน “กาลามสูตร” ซึ่งสอนให้รู้จักการใช้วิจารณญาณ การไม่เชื่อในเรื่องใดๆ แต่ให้ใช้หลักเหตุผล และหลักในการสูตรมีด้วยกัน 10 ข้อ ดังนี้

1. มา อนุสสติเวน	อย่าได้เชื่อถือโดยได้รับฟังกันมา
2. มา ประมุปราช	อย่าได้เชื่อถือโดยเห็นว่าเป็นของเก่า
3. มา อิติกิราย	อย่าได้เชื่อถือโดยเป็นข่าวลือ
4. มา ปีภากสมุปทาน	อย่าได้เชื่อถือโดยอ้างตำรา
5. มา ตกุกเหตุ	อย่าได้เชื่อถือโดยนึกเดาเอาเอง
6. มา นยเหตุ	อย่าได้เชื่อถือโดยการคาดคะเนเอาเอง
7. มา อาการปริวิตกุกเన	อย่าได้เชื่อถือโดยนึกคิดไปตามอาการของมัน
8. มา ทิภูชนิชยานกุนติยา	อย่าได้เชื่อถือว่าต่างกับลัทธิของตน
9. มา ภพพุรูปดาย	อย่าได้เชื่อถือว่าผู้พูดสามารถจะเชื่อถือได้
10. มา สมโน โน ครุ	อย่าได้เชื่อถือว่าสมณะผู้นี้เป็นครูของเรา

จากเหตุการณ์เหล่านี้ นอกจากจะไม่ให้เชื่ออะไรง่ายๆ แล้ว ยังย้ำให้ศึกษาพิจารณา “ไตร่ตรองโดยถ่องแท้ด้วยสติปัญญาของตนเองว่า สิ่งนี้ดี มีประโยชน์ ไม่มีโทษ ก็พึงปฏิบัติ ตามสิ่งนั้น แต่เมื่อได้ศึกษาพิจารณาด้วยปัญญาของตนเองแล้วเห็นว่าสิ่งนี้ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ปฏิบัติแล้วเกิดโทษก็พึงละสิ่งนั้นเสีย” (พระไตรปิฎกแปล : 2500, หน้า 300)

12. บทสรุป

12.1 ศาสนา เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเพณี ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม คือ ตัวความเชื่อที่ปรากฏอยู่กับศาสนาของแต่ละคน การปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอัน

ทำให้สังคมยอมรับความเป็นเอกภาพด้านพุทธิกรรมของสังคม ทำให้ศาสนามีสถานะเป็นรัฐธรรมประจำสังคมขึ้น

12.2 ตามปกติเรามักจะยอมรับศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันที่เก่าแก่ คือ มีมาคู่กับสังคม มีความเป็นสถาบันสำคัญ เพราะปรากฏในทุกสังคม และเป็นสถาบันทางสังคมโดยมีรูปแบบอันเป็นกระสวนทางพุทธิกรรม ซึ่งทำหน้าที่โดยเฉพาะของมั่นตามความต้องการของสังคม

12.3 ความเป็นมาของศาสนานั้น เริ่มวิวัฒนาการมาจากศาสนาธรรมชาติ คือ เป็นความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติเดัดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นระบบความเชื่อทางศาสนาที่บริสุทธิ์ เพราะระบบความเชื่อทางศาสนาซึ่งไม่มีการดัดแปลงแก้ไข ต่อมาได้เกิดสถาบันศาสนาขึ้นโดยสังคมเข้าไปจัดการศาสนาเอง อันถือว่าจะทำให้ศาสนามีความเป็นหลักฐานและมั่นคงยิ่งขึ้น ในระยะแรก ๆ ความเชื่อทางศาสนาจะเป็นที่ยอมรับกันในวงกว้าง คือยอมรับกันทั้งสังคม ซึ่งเรียกว่า “ศาสนาพุทธภาค” ต่อมาอนุชนรย์มีความคิดติดอยู่กับบางสิ่งบางอย่างที่ตนคิดว่าสามารถให้ความปลดภัยแก่เราได้ จึงเกิดระบบ “ศาสนาจุลภาค” ขึ้น อันเป็นระบบความเชื่อบางสิ่งบางอย่างเฉพาะตัวบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มโดยที่รวมกันเรียกว่า ศาสนาอยอย อันมักปรากฏในกลุ่มชนที่ยังมีความล้าหลังทางความคิดเป็นตัวอย่าง

12.4 เดิมที่เดียวเรามักให้นิยามศาสนาโดยความเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ย้ำความมีศีลธรรมจรรยา เพื่อความอยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน เมื่อสังคมเจริญขึ้น นิยามนั้นได้เปลี่ยนไปแทนที่จะติดอยู่กับทัณฑิตเดิม แต่ไปมุ่งอยู่ที่การรู้แจ้งแห่งตลอดของศาสนา จน ต่อมาทำให้ศาสนามีความเป็นสถาบันกล้ายเป็นศาสนาหลักประจำสังคมขึ้น ในระยะนี้หากเรามองศาสนาให้แล้ว ศาสนาจะมีลักษณะคล้ายความศักดิ์สิทธิ์ลง การปฏิบัติตามหลักศาสนาจะมีลักษณะเป็นเพียงการทำหน้าที่เท่านั้น

12.5 ศาสนาทุกศาสนาต่างล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น ทั้งนี้สุดแต่ว่าเราจะมองศาสนาในด้านใด แต่ทั้งนี้พึงเข้าใจว่า การไม่เข้าใจสภาพแวดล้อมก็ตี การขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ก็ตี ต่างก็เป็นปัจจัยก่อให้เกิดศาสนาขึ้นทั้งสิ้น การที่ศาสนามาช่วยปลอบประโลมใจ และทำให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนานั้น จัดว่าเป็นความสำคัญของศาสนาที่เดียว

12.6 ศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งยวดที่ทุกคนจะต้องมีศาสนา การขาดความเชื่อมั่นในตนเองก็ตี การไม่เข้าใจสภาพแวดล้อมที่แท้จริงก็ตี การที่

มนุษย์สามารถนำศาสนามาควบคุมพุทธิกรรมก็ได้ จัดเป็นวิธีการแต่ละอย่างที่จัดว่าเป็นความจำเป็นที่มุ่งเน้นให้มีศาสนามากที่สุด การยอมรับคำสอนทางศาสนามาปฏิบัติในสังคมนั้น เป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของมนุษย์ที่มีต่อศาสนา และแสดงให้เห็นความสำคัญของศาสนาอีกด้วย

12.7 ศาสนา กับ สังคม เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะแต่ละอย่างต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน สังคมถือว่าศาสนามันเป็นเครื่องสั่งสอนมนุษย์ให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี เป็นบ่อเกิดแห่งศีลธรรมจรรยา เป็นเครื่องดับทุกข์ เป็นดวงประทีปส่องโลก เป็นแสงสว่างแก่การดำเนินชีวิต เป็นต้น ซึ่งต่างล้วนเป็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์ยกให้กันนั้น อันเป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ยอมรับศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตทั้งสิ้น

12.8 ศาสนา เป็นตัวละครตุนหรือประคับประครองให้มนุษย์ยินดีปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ โดยการปฏิบัติการต่าง ๆ ในรูปของการปฏิบัติตามหลักธรรมต่าง ๆ ก็ได้ ตามพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ก็ได้ ต่างล้วนถือว่าศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมทั้งสิ้น

12.9 การที่มนุษย์นำศาสนามาใช้ในสังคมนั้น เป็นวิธีการที่มนุษย์ยอมรับศาสนา มาเป็นแนวในการดำเนินชีวิต อันปรากฏในรูปของพุทธิกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ทั้งนี้ขึ้นอยู่ กับวิธีการที่มนุษย์จะนำมาใช้ อันขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน

12.10 การจัดประเภทความเชื่อทางศาสนามัน จัดโดยอาศัยธรรมชาติของศาสนา เป็นหลัก โดยยึดพุทธิกรรมที่มนุษย์มีอยู่ต่อศาสนาที่ตนนับถือนั้น ๆ ในที่นี้จัดเป็น 2 รูปแบบ คือ ความเชื่อถือที่ผูกพันอยู่กับสภาวะเหนือธรรมชาติในรูปแบบใด ๆ ก็ได้ เรียกว่า ประเภท เทวนิยม (Theism) แยกประเภทอีกออกเป็น 3 คือ- มีคติความเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับพระเจ้าองค์เดียวสร้าง เรียกว่า เอกเทวนิยม (monotheism) คติความเชื่อพระเจ้าหลายพระองค์ ช่วยกันสร้าง เรียกว่า พหุเทวนิยม (Polytheism) คติความเชื่อว่ามีพระเจ้าสิงสถิตอยู่ในที่ทุกสถาน เรียกว่า สัพพัตถเทวนิยม (Pantheism) ส่วนอีกประเภทหนึ่งเป็นคติความเชื่อที่ไม่ผูกพัน อยู่กับสภาวะเหนือธรรมชาติใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ยึดหลักความจริงและเหตุผลเป็นหลักสำคัญ เรียกว่า อเทวนิยม (Atheism)

12.11 หลักทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการใช้วิจารณญาณในการตัดสินถึงวิธีการ ที่จะเชื่อหรือไม่เชื่ออะไร โดยยึดเกณฑ์จากความในเกสปุตตสูตรหรือกาลамสูตร จากนั้นให้

ใช้ปัญญาพิจารณา “ตรต่องโดยถ่องแท้ว่าจะไร้ภัยไร้คาว ก็ควรประพฤติในสิ่งนั้น หากไม่ถูกไม่ควรก็ให้งดเว้นเสีย ตั้งนี้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมการศาสนา, พระไกรปีภูกแปล, ฉบับสหานรัฐ เล่ม 31, พระนคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2500.

คณะกรรมการท่องศาสนาและปรัชญา, ประธานคัดพื้นศาสนาศาสตร์ และปรัชญา, พระนคร : สุริย-บรรณ, 2514.

บรรพต วีระสัย, สังคมวิทยา-มนุษยวิทยา, พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520.

บุญลือ วันทัยนต์, สังคมวิชาศาสนา, พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

—————, สังคมวิชาศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดี แอนด์ เอส, 2524.

พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. 2525 (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3), สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, 2530.

พระราชรวมมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต ปัจจุบัน พระเทพเวท), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับ ประธานศพท., ด้านสุขารากการพิมพ์, 2528.

วิจิตรวาทการ, พลตรี, หลวง, ศาสตราจารย์, พระนคร : สำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, 2498.

—————, มูลเหตุแห่งศาสนา, พระนคร : โรงพิมพ์อัศรมอักษร, 2514.

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราช, “ศาสนา” กับ “คน”, พระราชนิพิธ์ และ พระราชนิพิธ์ในการทรงผนวช, พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง 2511.

สิริ สมบัติศิริ, คำบรรยายสังคมวิทยา, พระนคร : โรงพิมพ์บพิช จำกัด, 2510.

สุชีโว ภิกขุ, 2508, พระพุทธศาสนาในแห่งปรัชญาและวิทยาศาสตร์ ในเอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, กรุงเทพมหานคร, หน่วยศึกษา-นิเทศฯ กรมการฝึกหัดครู, 2525.

เสรียร พันธรังษี, ศาสนาเบรียบเทียน (พิมพ์ครั้งที่ 3), กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2516.

ភាសាខ្មែរ

- Frazer, James, Sir, *The New Golden Bough*. A Mentor Book. New American Library, 1964
- Kinch, John W. *Introductory Sociology Unit ten : Institutions* California. Individual Learning System. Inc.. 1972.
- Malinowski, Bronislaw. Magic Science and Religion and other essays, New York Doubleday. Anchor Books, Doubleday and Company, Inc., 1954.
- Roucek. Joseph S. and Warren. Roland L., Sociology -An Introduction. Littlefield. Adams & Co.. 1968.
- Stark, Werner. Sociology of Religion, A study of Christendom. Vol.I Established religion. London, Routledge & Kegan Paul, 1966
- Wach, Joachim *Sociology of Religion* (11th imp) Phoenix Books. The University of Chicago Press, 1967.
- Weber, Max. *The Protestant Ethic and the spirit of Capitalism*. New York, Charles Scribners sons. 1958.
- Yinger, John Milton, *Religion, Society and the Individual*. New York. Macmillan, 1957

Abstract (นามธรรม)	สภาวะที่น้อมไปทางอารมณ์, ใจและอารมณ์ที่เกิดกับใจ คือ จิตและเจตสิิก, สิ่งของที่ไม่มีรูป คือ รู้ไม่ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่รู้ได้ทางใจ (พระราชวรมุนี, น.120)
An attitude of Suffering (การทำทุกรถริยา)	เป็นการกระทำกิจที่ทำได้โดยยาก เช่น การทรมานตนเอง ให้ได้รับความลำบาก เป็นต้น
Anthroposocial (มนุษยนิสัย)	การที่มนุษย์เชื่อว่า เทพเจ้าหรือผู้มีบุปนาทสำคัญทางศาสนา มีลักษณะคล้ายมนุษย์ในด้านพฤติกรรมทางสังคม บุคลิกภาพ และอุบัติสัญญา คือ มีอารมณ์คล้ายมนุษย์
Anthropomorphic (มนุษยสรีระ)	คือ การที่มนุษย์มีมโนภาพเกี่ยวกับรูปร่างของเทพเจ้า นางฟ้า หรือศาสตวนองศาสนาแต่ต้องตัวเหมือนหนึ่งหรือคล้ายกับคน เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ตลอดจนรูปปั้นอดีตบุรพกษัตรารัช เนื่องตัน ซึ่งต่างล้วนอยู่ภายใต้อทธิพลของสิ่งแวดล้อมของ สังคมนั้น ๆ
Associative Religion (ศาสนาสถาบัน/ศาสนาหลัก) (ศีลธรรมจรรยา) (ศีลธรรม)	เป็นระบบความเชื่อที่เกิดขึ้นจากข้อกำหนดของสังคม โดย พัฒนามาจากศาสนาธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์เห็นว่ายังไม่มีรูป แบบและระบบที่สมบูรณ์ดีพอ จึงนำศาสนาธรรมชาติมา ปรับปรุงแก้ไข และจัดรูปแบบให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จนกลาย เป็นระบบศาสนาหลักหรือศาสนาสถาบันขึ้น ความประพฤติที่ดี ที่ชอบ ธรรมในระดับศีล ศีลและธรรม (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.771) ความประพฤติที่ดี ที่ชอบ ความประพฤติดีงาม นิยมเปล กันว่า ศีลและธรรม โดยถือว่า ศีล หมายถึง เว้นชั่วหรือ เว้นจากข้อห้าม ธรรม หมายถึง ประพฤติดี หรือทำตาม คำแนะนำสั่งสอน แต่เปลตามหลักว่า ธรรมขั้นศีล เพราะ ศีลเป็นธรรมอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับสมารธและบัญญา (ใน ไตรสิกขา) (พระราชวรมุนี, น.192)

Atheism (อтеิวนิยม)	เป็นระบบความเชื่อที่อาศัยเหตุผล และความเป็นจริง เป็นสำคัญ โดยไม่ผูกพันอยู่กับเทพเจ้า เน้นหลักคำสอนทางศาสนาที่มีอยู่ตามความเป็นจริง เป็นวิทยาศาสตร์ มีเหตุมีผล เป็นระบบความเชื่อที่เกิดจากความก้าวหน้าด้านสติปัญญา ของมนุษย์
Culture (วัฒนธรรม)	เป็นชื่อรวมสำหรับแบบอย่างของพฤติกรรมทั้งหลายที่ได้มาทางสังคมและที่ถ่ายทอดกันไปทางสังคมโดยอาศัยสัญลักษณ์ วัฒนธรรม จึงเป็นชื่อสำหรับสัมฤทธิผลที่เด่นชัดทั้งหมดของกลุ่มนุษย์ ทางวิชาการ วัฒนธรรมมีความแตกต่างไปจากความหมายสำคัญที่ใช้กันทั่วไป เพราะหมายถึงทุกสิ่งที่เรียนรู้มาจากการคุมนาคมสื่อสารระหว่างกัน อันรวมทั้งภาษา ธรรมเนียม ประเพณี และสถาบันต่าง ๆ (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา, 2524, น.101)
Fidelity (ความจงรักภักดี)	ยึดมั่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยไม่จีดจาง ผูกใจรักด้วยความเคารพนับถือหรือรู้สึก眷ออย่างยิ่ง (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.213)
Macro Religion (ศาสนาทัพภาค)	เป็นระบบศาสนาที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับโดยถือเป็นศาสนาประจำสังคม หรือศาสนาประจำชาติ
Micro Religion (ศาสนาจุลภาค)	เป็นระบบศาสนาอย่อย เป็นศาสนาที่ยอมรับกันในสังคมของคนกลุ่มน้อย หรือพวกรุ่นวัฒนธรรม เช่น การนับถือเครื่องราง หรือไสยศาสตร์ของคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา
Monotheism (เอกเทวนิยม)	คติความเชื่อว่าทุกสิ่งในโลกเกิดจาก การสร้างสรรค์ของพระเจ้า เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น
Mores (จรรยาบรรณ)	ประเพณีที่นิยมและประพฤติกันสืบมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.228)

Natural Religion (ศาสนาธรรมชาติ)	เป็นระบบศาสนาที่พูดอย่างง่ายๆ บรรยายธรรมชาติ เช่น น้ำถือต้นไม้ น้ำตกไหลลง น้ำถือฟ้า เป็นต้น จัดว่าเป็นศาสนาที่มีมนุษย์รู้ ความผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติที่สุด
Pantheism (ลัพพ์เพตเตอโน米ย)	คิดว่ามีเรื่องว่า พระเจ้าและจักราชเป็นอันเดียวกัน ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ ทุกสิ่งที่มีอยู่ในความดูแลของพระเจ้าทั้งสิ้น ความซึ้งสาขานี้มีลักษณะเป็นความเชื่อที่ว่า ทุกสิ่งมีพระเจ้าปะจဏอยู่ทั้งสิ้น
Polytheism (พุทธศาสนา)	คิดว่ามีเรื่องพระเจ้าหลายพระองค์ โดยถือว่าโลกนี้เกิดจากพระเจ้าหลายพระองค์ที่ทรงบัญชาให้เป็นไป โดยแต่ละพระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ กัน
Religion (ศาสนา)	คำสอน คำสั่งสอน ปัจจุบันใช้หมายถึง ลัทธิความเชื่อโดยอย่างหนึ่ง ๆ พร้อมด้วยหลักคำสอน ลัทธิหรือทางการ ผลลัพธิการที่ได้มาจากการศึกษา ศึกษาเพื่อสืบทอดความเชื่ออย่างหนึ่ง ๆ ทั่วหมด (พระราชาธรรมนี, 2528, น.291)
Sacred (ศักดิ์สิทธิ์)	ภลัง มีความสำคัญทางศาสนา (พระราชาธรรมนี, 2528, น.290)
Sacrifice (การเข่นสังเวย)	การจัดเครื่องบูชา พิธี เศรีของ牲畜 สร้าง สังเวย เพื่อประกอบพิธีกรรมให้รับ คือส่วนหนึ่งของการศาสนาที่เกิดความพอใจ
Sub-technique (เทคนิคประกอบ)	เป็นศิลปะหรือลิธิกที่นำมาประกอบใช้กับวิธีงานนั้น ๆ
Supernature (สภาวะเหนือธรรมชาติ)	เป็นภาวะชนิดหนึ่งที่อยู่เหนือการพิสูจน์ คือมีมนุษย์รู้ว่า มีปรากฏการณ์ซึ่งนั่นๆ เกิดขึ้น โดยไม่สามารถจัดพิสูจน์ได้ เมื่อความเชื่อว่ามีอยู่จริงในธรรมชาตินั้น ๆ
Technique (เทคนิค)	ศิลปหัตถกรรมที่เฉพาะวิธีนั้น ๆ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.408)

Theism (เทวนิยม)	ระบบความเชื่อที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก ทรงบำรุงเลี้ยง ทรงรักษา และทรงปกครองอยู่ตลอดเวลา (คณาจารย์ทาง ศาสนาและปรัชญา, 2514, น.219)
Tradition (ชนบประเพณี)	อารีตประเพณีที่วางเป็นระเบียบแบบแผนไว้แล้ว (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, น.126)
Universal Institution (สถาบันสาคัญ)	เป็นของที่มีอยู่ทั่วไปทุกสังคม เป็นของที่มีปรากฏในทุกสังคม